

Ars EnsiS

Lovagi Kör és Kardvívó Iskola

Nyelvészeti Megközelítés HEMA Kutatásban

SCHOLLER III. DOLGOZAT

KÉSZÍTETTE:

MICH TEODÓRA

Bevezetés

Jelen dolgozat célja a kutatásra való bátorítás. Gyakran hallani, hogy lelkes vívók azért nem vágnak bele HEMA kutatásba, mert az adott forrásról nem készült magyar vagy angol fordítás. Az optimistábbak állítják, hogy „majd egyszer” megtanulják a nyelvet (például az olaszt) és így majd tudnak 1500as évekbeli forrásokat kutatni. Meglátásom szerint ez nem feltétlenül a legpraktikusabb megközelítés, ezért a továbbiakban azon gondolat mellett fogok érvelni, hogy felesleges olaszul tanulni, ha olasz nyelvű vívó kódexet akarunk kikutatni, és ehelyett egy úgynevezett „nyelvészeti megközelítést” fogok javasolni. Ez a megközelítés elsősorban azoknak szól, akik nulláról kezdenek és hobbiként kutatják a forrásokat. Egyértelmű előnyt jelent, ha valaki több tudással vagy idővel rendelkezik.

Miért felesleges olaszul tanulni?

Kommunikatív nyelvtanulás

Mai napig sem sikerült a tudománynak megválaszolnia azt a kérdést, hogy mégis hogyan tanul az ember egy nyelvet, azonban létezik pár olyan állítás, amellyel több nyelvész is egyetért. Például alapgondolatnak számít, hogy egy ember máshogyan tanulja az anyanyelvét, mint egy idegen nyelvet. Az utóbbit az angolszász tudomány „second language”-nek nevezi, azaz második nyelvnek, és külön tudományágot szánt a tanulására, alkalmazott nyelvészetben belül, Second Language Acquisition (SLA) néven.

Guy Cook a nyelvészek egyike, aki a nyelvtudás fogalmával foglalkozik, azaz, mit nevezünk nyelvtudásnak vagy mit tudunk, ha egy nyelvet beszélünk. Első ránézésre triviálisnak tűnhet ez a kérdés, viszont mai napig sem adott rá a tudomány egy egységes választ. Cook szerint nem elégséges csupán a nyelvi szabályokat és a szavak értelmét tudni, a nyelvtudás fontos eleme a nyelvhasználat is. Ezt a legjobban Dell Hymes modellje mutatja, amelyben Hymes négy tudásra vagy készségre bontja a nyelvtudást, és ezek együtt a kommunikatív kompetenciát (*communicative competence*) alkotják. Egy nyelvhasználónak tudnia kell, hogy egy adott mondat vagy szöveg lehetséges nyelvi szabályok alapján (*possibility*), érthető emberi kognitív kapacitás szempontjából (*feasibility*), megfelelő társadalmi, kulturális vagy szituáció kontextusában (*appropriateness*), és hiteles, vagyis használatba vett más beszélők által (*attestedness*). Látható, hogy a nyelvtudás négy elemből három a nyelvhasználatra vonatkozik és csak egy tartalmazza a nyelvi szabályokat.

Nem meglepő módon a nyelvoktatás is átállt egy kommunikáció-orientált nyelvtanulási folyamatra, amelyben a tanuló nem csak szavakat és szabályokat tanul, hanem készségeket. Az

Európai Unión belül bevett nyelvtudási szintfelmérés szerint (KER), öt készségről lehet beszélni: írott szövegértésről, hallott szövegértésről, beszédprodukciónál, beszélgetés interakció készségről és íráskészségről. Ez a rendszer – azon kívül, hogy kommunikációs helyzetet szimulálva próbára teszi a Hymes által leírt készségeket – azon alapszik, hogy nem csak a tudást (*knowledge, competence*) vizsgálja, hanem a teljesítményt is (*performance*). Ez mind arra vezet, hogy a mai tanuló először hasznos szófordulatokat tanul, utána szabályokat, alapszókincset és végül a már említett készségeket különböző kontextusban. Ez a folyamat egyrészt sok időt vesz igénybe, másrészt felesleges a HEMA kutatásra nézve.

A HEMA kutatók által használt eredeti források (értsd: le nem fordított, eredeti nyelven leírt szövegek) nyelvét legegyszerűbb halott nyelvként kezelni. Másképpen fogalmazva, jobban hasonlít az 1500-as évekbeli olasz a latin nyelvre, mint a mai olaszra, mert a két előbbi egyaránt halott nyelv. Egy halott nyelv már nem rendelkezik élő anyanyelvi beszélővel, és emiatt elveszti kommunikációs funkcióját. A nyelvek elhalálózása egy tág téma, azonban pár fontos gondolatot érdemes megemlíteni. Első sorban egy halott nyelv kizárólagosan írásban marad meg, és emiatt felesleges beszédkészséggel foglalkozni – kivéve, ha valaki nem akar ófelnémetül átkozódni vezetés közben. Másrészt felesleges törődni a szövegalkotással, mivel nem ez a kutatás célja. Összeségében, azzal, hogy élő nyelvként kezeljük a forrás nyelvet, öt olyan készséget fejlesztünk, amelyet nem fogunk használni kutatás során.

Sapir–Whorf hipotézis

Az előző szakaszban említettem, hogy az anyanyelv tanulása különbözik az idegen nyelv tanulásától. Talán a leghevesebb vita ebben a témában az úgynevezett Sapir–Whorf hipotézis körül alakult. Történelem során a hipotézis két formában volt jelen, egy erősebb és egy gyengébb változatban, azonban mindkettő alapja az, hogy az anyanyelvünk valamilyen szinten befolyásolja a gondolkodásunkat. Az erős verzió, más néven nyelvi determinizmus, azt állítja, hogy az anyanyelv meghatározza a világnézetünket és korlátozza a gondolkodásunkat, a gyenge verzió szerint pedig az anyanyelv csupán a gondolkodásunkat és a döntéshozatalunkat befolyásolja. Az utóbbi verzió a nyelvi relativizmus alapja és gyakran elfogadott nyelvészeti körökben.

Hogy érthetőbb legyen a befolyás hatásköre, olyan nyelveket kell elképzelni, ahol nem tízes számrendszerben – egy/sok (sirionó nép, Bolivia), ötös (kőkori emberek), húszas (franciák), hatvanas (babilóniaiak) stb. – gondolkodnak, általunk megszokott fogalmak nem léteznek – például a nulla vagy a végtelen fogalma bevezetése – vagy éppenséggel olyan megkülönböztetéseket tesznek, amelyek számunkra idegenek – több fajta hó, hullám, eső, köd. Ezek a tényezők – bár a helyzet ennél sokkal összetettebb – mind befolyásolják a beszélők

gondolkodását. Az egyik bizonyíték erre az, hogy mi furcsának tartjuk ezeket a tulajdonságokat és talán el se tudunk képzelni egy ilyen rendszert. Azonban ilyen nyelvi rendszerek léteznek, és épp ugyanolyan jól ellátják kommunikációs funkciójukat, mint minden más emberi nyelv.

Összeségében, az anyanyelv olyan hatással van az emberi agyra, hogy befészkelődik az ember tudatalattijába – erre egy idegen nyelv képtelen, vagy csak nehezen éri el. Számos SLA kutatás foglalkozik az anyanyelv befolyásával az idegen nyelv tanulásában, és az eredmények gyakran azt mutatják, hogy az anyanyelvi tulajdonságok (kiejtés, szavak, szóhasználat, mondat struktúra stb.) képesek beszivárogni az idegen nyelv használata közben és hibát eredményezni. A HEMA eredeti forrásait anyanyelvűek vagy idegen nyelvűek írták, mi azonban mindenképpen idegen nyelvként tudjuk megközelíteni az adott nyelvet. Ebből több gondolat is következtetik: elkülöníthetetlen az eredeti forrás nyelvi és társadalmi kontextusa maga a szövegtől; képtelenek vagyunk csupán nyelvtudással elérni azt a szintet, amely szükséges egy szöveg értelmezésére; a HEMA források kutatásában szükséges egy tudatosabb és egyben óvatosabb megközelítés, mivel nem egyezik meg a mi és a szöveg szerzőjének az anyanyelve. Az egyetlen pozitívum a nyelvtanulásnak az, hogy ezáltal mélyebb betekintést nyerhetünk a nyelv logikájában és a hozzá tartozó kultúrába, bár lehetséges, hogy évek során ezek változtak és emiatt félrevezetőek lehetnek.

A nyelv változik

A nyelv egyik alap tulajdonsága, hogy folyamatosan változik. Ez a változás lehet térbeli (szinkronikus) vagy időbeli (diakronikus). Minél nagyobb a távolság, annál több különbséget lehet észlelni, és emiatt egyre nehezebb a kommunikáció. Nem sok hasznot lehet húzni abból, hogy ha valaki a modern olaszt tanulja, miközben az a célja, hogy egy ötszáz évvel korábban leírt szöveget értelmezen. A nyelv már rég nem „úgy néz ki”, mint akkoriban, és vele együtt változott a társadalmi kontextus is. Ideális esetben, aki már magas szinten beszél a nyelv modern változatát, az sem kevesebbszer veszi elő a szótárt, mivel könnyen megeshet, hogy adott szavak értelme változott történelem során. Azonban nem csak szavak szinten változik a nyelv, hanem struktúráilag, mondat szinten is. Példaképpen említeném az óangol számos ragozásait és a szabad(abb) szórendet a modern angollal szemben. Ezek nyelvi csapdák jelenthetnek és emiatt nem különös előnyt jelent a nyelvtudás.

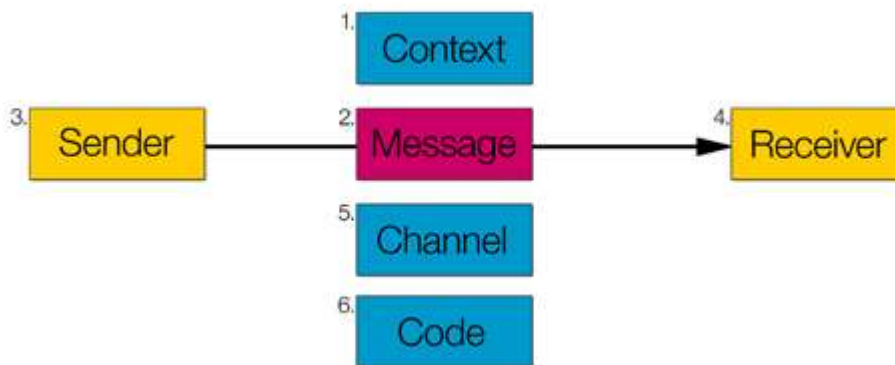
A korábbi szekcióban említettem, hogy sokkal célszerűbb halott nyelvként kezelni a HEMA forrásszövegek nyelvét. Bár elsőre ez nehéznek tűnhet, egy modern nyelv régebbi verziója nem különbözik különösebben egy halott nyelvtől, mivel annak a verziójának már nincsenek élő anyanyelvi beszélői. Tény, hogy a nyelv átalakult, de kutatási szempontból ez nem jelent mást,

mint azt, hogy már nem létezik és már nem lehet anyanyelvűektől megtanulni vagy tőlük véleményt kérni.

Nyelvészeti megközelítés

Az előző fejezetben kifejtettem, hogy mit nem akarunk elérni és hogyan ne közelítsük meg a kutatást, illetve kiemeltem a kontextus fontos szerepét. A következőkben javaslatot teszek egy tudatosabb és célszerűbb megközelítéshez, amelyet az egyszerűség kedvéért nyelvészeti megközelítésnek nevezek, bár más tudományágakból is számos elemeket tartalmaz.

A megközelítés alapja Roman Jakobson által jól ismert kommunikációs modell, amely egyszerűsége miatt lett kiválasztva. Jakobson modellje hat elemből áll, és az üzenet átadás ekképpen történik: a feladó (*sender*) egy csatornán (*channel*) keresztül küld egy üzenetet (*message*) a címzettnek (*receiver*); az üzenet kódban (*code*) van megfogalmazva és kontextusba (*context*) helyezve.

Ahhoz, hogy egy üzenetet megértsünk, elégséges információval kell rendelkezünk a kommunikáció minden eleméről. A HEMA kutatás keretein belül a feladó az az ember, aki a forrásszöveget írta, a címzett pedig az, akinek ezt szánta. A csatorna a kódex (kézirat, könyv stb.) amin a forrásszöveg rögzítésre került és a kód az a nyelv, amelyen a szöveg íródott. Végül kontextusnak tekinthető minden más tényező. A kutatásunk célja az, hogy a szerző által leírt (kódolt) üzenetet megértsünk (dekódoljuk). A kutatás akkor sikeres, ha ez az üzenet sikeresen átjön, azonban ezt nehéz megállapítani és emiatt szükséges a folyamatos ellenőrzés és átgondolás.

Kézzel írt szövegek esetén a dekódolás fázis átírással (transzkripció) kezdődik, azonban jelen kutatásban erre nem térek ki, hanem egy szabad szemmel olvasható szöveg dekódolását fogom elemezni. Egy szöveget elemekre lehet bontani. Az egyik határvonal általában a mondat: egy egység, amely kisebb (vagy egyenlő) egy mondatnál, hagyományosan az elméleti nyelvészethez tartozik, a mondatnál nagyobb egységek pedig szövegértelmezéshez, azaz inkább az alkalmazott nyelvészet hatáskörében tartozik. Célszerű először mondatonként kisebb

egységekkel dolgozni és később átállni nagyobb egységekre. Ez a megközelítést azt feltételezi, hogy a kutatás menete nem lineáris, hanem folyamatosan történik átugrás elemek között.

A kutatás menete

Tegyük fel, hogy nekiállunk kutatni. Első lépés a szöveg globális áttekintése: ki írta, körülbelül mikor és hol, milyen nyelven írta, milyen betűtípussal írták, milyen terjedelmű a szöveg, vannak-e fejezetek, ábrák, rajzok, előszó, utószó, és egyébek. Ezek mind olyan elemek, amelyek rejtett funkciót és következtetésképpen kódolt jelentéseket tartalmaznak. Itt a kutató dönthet, hogy mennyire mélyül bele a társadalmi és történeti kontextus kutatásában, illetve egyes elemek értelmezésében, viszont mindenképpen szükséges általános információkat szerezni a nyelvről.

Ezután jön a szöveg dekódolása. Első egységünk a bekezdés (ha van), utána a mondat. Mondat szinten ragok alapján keressük az igéket és elemezzük a ragozásukat. Általános szabály, hogy egy mondatban mindig csak egy ragozott ige (finite verb) van, azonban nyelvtől függ, hogy milyen pozíciókat tölthet egy nem ragozott ige (nonfinite verb). Ha megvan az igék száma és pozíciója, akkor meg lehet állapítani a főmondat terjedelmét és a mellékmondatok számát. Ezeket a határokat fontos figyelembe venni. Továbbá, ige típustól függően, megkeressük az ige alanyát és állítmányát, utána pedig értelmezzük a többi szót is. Ezen a ponton sokat segítenek a ragok, mivel ezekben rejlik a szavak közötti kapcsolat, például a számbeli egyeztetésben. Hasznos gondolat az, hogy egy mondat egy ige köré épül: X csinál Yt. A többi szó csak fokozza a cselekvést, ezek az alap struktúrához kapcsolódnak. Ismét említeném, hogy a szövegelemzés nem lineáris, bármikor lehet oda-vissza átugrani folyamatok között, például egy szó értelmezése és a mondategység elemzése között.

A mondatot mondategységekre bontjuk (fő- és mellékmondatok), ezek pedig szavakból állnak. A szavak ragozásából kinyerjük a szükséges információt és eltávolítjuk őket, és a megmaradt fő jelentését keressük egy etimológiai szótárban. A megszerzett információkat összesítjük és összevetjük, amíg nem gondoljuk azt, hogy megvan az üzenet lényege.

Miért így csináljuk?

Mivel hobbi szinten üzzük ezt a foglalkozást, ésszerű minél hatékonyabban kihasználni a forrásainkat, főleg az időt. Felesleges olyan folyamatokba belekezdeni, amelyek nem hoznak különös hasznot a kutatásban, mint például a nyelvtanulás. A nyelvészeti megközelítés lényege az, hogy céltudatosan használjuk a kutatásra szánt időt és tudatosuljon bennünk, hogy a szöveg több, mint ami le van írva. Bár egy majdnem teljes folyamatról volt szó (a transzkripció kivételével), nem feltétlenül szükséges a teljes folyamat alkalmazása. Hasznosnak minősül, ha csak egyes szavak jelentését próbáljuk megvizsgálni, vagy ha nem bízunk teljesen egy adott fordításban.

Összefoglalás

A HEMA kutatás még nem élvez elég figyelmet ahhoz, hogy ez kizárólagosan a szakemberek foglalkozásává váljon. Ebben a foglalkozás körben erősen támogatott az amatőr kutatás is, azonban ahhoz, hogy ez sikerekkel is járjon, szükséges egy célszerű és tudatos megközelítés alkalmazása és a tévhitek mellőzése. A nyelvészeti megközelítés egy olyan keretet ad, amely lehetővé teszi a szövegből való információ gyűjtését, még akkor is, ha az adott nyelvet nem tanultuk.

Források:

Basel, H. A. (2012). *The Sapir-Whorf Hypothesis Today*. Theory and Practice in Language Studies, 2(3). doi:10.4304/tpls.2.2.205-213

Cook, G. (2003). Applied Linguistics. *Introductions to Language Study*. Oxford: Oxford University Press. Pp. 40-48 ISBN 978-0-19-437598-6.

Lass, R. (2012). *Old English: A Historical Linguistic Companion*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511621000>

Radford et al. (2009). *Linguistics. An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 978-0-511-47924-3.

Roman Jakobson. (2020, June 29). Retrieved July 04, 2020, from https://en.wikipedia.org/wiki/Roman_Jakobson

Seife, C. (2000). *ZERO: The Biography of a Dangerous Idea*. Romanian translation. Bucharest: Editura Humanitas. ISBN 978-973-50-2626-4.